

dat o reprodukci obyvateľstva: svým pojetím významne prispíva k toľak potrebnému pochopeniu problematiky súčasného populačného vývoje v ČSSR. Pritom autor podáva nástin niektorých teoretických otázok, ako jsou reprodukce pracovní síly a vztah mezi populačním vývojem a životní úrovni.

V ďalšej časti prechádza autor k výkladu populačných teórií a zákonů. Člení je historicky i podľa základných škôl, a zvláštnu pozornosť venuje súčasne uznávaným teóriám. Rozoberá Marxův populační zákon kapitalizmu a po kritice dosavadných formulácií populačného zákona socializmu dospieva k vlastnej definícii: „Obyvateľstvo se za socialismu reprodukuje v souladu s potřebami společnosti za současného vzájemného působení ekonomických zákonů společnosti, plánovaného rodičovství a žádoucí životní úrovně společnosti i jejích členů.“

Záverem obrací autor svoji pozornosť k populačnej politice jako praxi populační teorie, a uvádí koncepciu socialistické populační politiky.

Je samozrejme, že značný rozsah populačnej problematiky — zvlášť ve spojení teorie a charakteristik populačného vývoje — nemohol byť vtísaný na pomerně malý obsah 210 stran. Mnoho problémů proto muselo být pouze naznačeno, některé výklady nemohly být prohloubeny. Avšak pro pochopení základní problematiky, jejích pojmů a pohledů je Úvod cennou pomůckou, nepostradatelnou pro pracovníky všech společenských věd. Pěkný způsob zpracování jistě přivede mnohé zájemce k podrobnějšímu studiu dnes již obsáhlé demografické literatury, a jednou i ke studiu rozsáhlejší vědecké učebnice, pro niž bude Úvod do demografie nezbytnou přípravou.

Milan Kučera

Výchova sociológov v Spojených štátoch

V období, kedy sa u nás formuje základňa pre výchovu sociologických kádrov, budú iste veľmi cenné poznatky o výchove sociológov v krajine, kde má ich výchova už niekoľko-desaťročnú tradíciu. Práca,¹ z ktorej čerpáme základné informácie, využíva nielen oficiálne dokumenty o stave, postavení a výchove sociológov v USA, ale je fundovaná i množstvom výskumov autora. Údaje, ktoré poskytuje táto práca, sú dnes staré skoro päť ro-

kov, nakoľko výskumy prevádzal E. Sibley v rokoch 1960—1962; výskumy E. Sibleyho nie sú vždy rovnako reprezentatívne, upozorňujeme na túto skutočnosť uvedením absolútneho počtu respondentov. Práca vznikla v nadácii Mrs. Russell Sage „pre zdokonalenie spoločenských a životných podmienok v USA“.

* * *

Postavenie sociológov v systéme spoločenských vied. Nemožno povedať, že by v súčasnom období zohrávali sociológovia rozhodujúcu úlohu v oblasti spoločenských vied. Na základe oficiálnych štatistík vidno, že hoci je trend vzrastania počtu vedeckých pracovníkov veľký a v poslednom období najrýchlejší,² zostáva predovšetkým za psychológiou.

Vnútroštruktúra sociologických vedeckých pracovníkov sa skladá z troch základných skupín — Ph.D.; M.A. a M.S.; A.B. a B. S.; — ktoré tituly³ môžu v rámci vedeckého školenia udeľovať jednotlivé univerzity (pozri tabuľku č. 1).

Tab. 1: Udelené hodnosti Ph.D., M.A., A.B. v sociológii, 1954—1962

Rok	Počet udelených hodností		
	Ph.D.	M.A. a M.S.	A.B. a B.S.
1954	184	440	5702
1955	167	474	5533
1956	170	402	5916
1957	134	515	6383
1958	150	397	6583
1959	157	461	6877
1960	161	440	7182
1961	184	504	7519
1962	173	578	8183

Prameň: U.S. Office of Education, *Earned Degrees Conferred by Higher Educational Institutions*. (Annual) c.d., str. 46.

Je zaujímavé zistenie, že kým počet sociológov s vyššími vedeckými hodnosťami zostáva za celé obdobie približne rovnaký, vzrastá z roka na rok počet sociológov s nižšími vedeckými hodnosťami.

Zamestnanie, aktivita, mzdy. Podľa údajov 75 % doktorov pracuje na univerzitách. Ich aktivita sa sústreďuje predovšetkým na výuku a na prácu vo výskume (73 % — 401 respondentov), kým druhá väčšia skupina

¹ The Education of Sociologists in the United States, by Elbridge Sibley. Russell Sage Foundation, New York 1963.

² c. d., str. 45, 47
Uvádzať súhrnný počet sociológov znamená vždy si uvedomiť kritérium, ktoré sa prijalo pre triedenie. Niečo iné je hovoriť o sociológoch a mať na mysli tých, ktorí obdržali tituly po školení v sociológii a niečo iné mať na mysli tých, ktorí pracujú ako sociológovia. Tento rozdiel sa názorne prejavuje napr. v odstavci *Ženy a sociológia*. — pozn. L. M.

³ Bachelor of Arts — bakalár slobodných umení; Bachelor of Science — bakalár vied; Master of

Arts; Master of Science; Doctor of Philosophy. Určiť adekvátne odpovedajúce vedecké školenia a absolventské tituly u nás je veľmi obtiažné. Predlína sa tu totiž množstvo možných kritérií. Podľa časového kritéria: školenie B.A. trvá približne dva roky; (podmienky pozri bližšie v texte), školenie M.A. trvá približne päť rokov univerzitného štúdia, podmienky k získaniu titulu — znalosť jedného cudzieho jazyka, rigorózum zo sociológie, obhájenie masterskej práce: Ph.D. je asi náš kandidát vied, podmienky pre získanie titulu — dva cudzie jazyky, obhájenie doktorskej práce.

Median medzi získaním titulu A.B. a Ph.D. bol v poslednom období (1958—59) 9,9 rokov, medzi získaním titulu A.B. a M.A. 3,7 rokov.

pracuje iba na výskumoch a nepodíela sa na výuke (15 %), ostatné skupiny (9 %) sa sústreďujú na práci v iných oblastiach — ministerstvá a správa, konzultácie, sociálna práca, lektorovanie, písanie, publikovanie atď. Trend doktorov medzi akademickými a neakademickými zamestnaniami vykazuje výraznú tendenciu k neakademickým zamestnaniam. Tak v r. 1950—1959 prešlo do neakademických zamestnaní 6 % doktorov zo 700 v tom čase prihlásených v American Sociological Association, zatiaľčo opačne prešlo iba 3—4 %. Noví doktori, ktorí získali titul po r. 1950, sa už prevážne zamestnávajú v neakademických oblastiach. Tento trend je ešte výraznejší u sociológov nižších vedeckých stupňov. Na univerzitách pracuje iba 1/8 masterov. Masteri sú zamestnaní prevážne takto: 600 — univerzity a 4ročné koľaje; 1200 — nižšie učiteľské stupne, často mimo oblasť spoločenských vied, alebo zastávajú funkcie vo výchovných a nápravných inštitúciách; 2500 a viac pracuje mimo akademické povolania; 500 — je nezamestnaných.

Túto situáciu výrazne ovplyvňuje i výška miezd,⁴ ktorá je diferencovaná práve podľa spomínaných oblastí zamestnania, v prospech neakademickej oblasti. U doktorov je tento rozdiel dosť citeľný 9000—12 000 dolárov. Prítom až 64 % doktorov má ďalšie zamestnanie, ktoré v priemere zabezpečuje 10 % z celkového zárobku.

Oblasti druhotného zamestnania sa sústreďujú podľa dôležitosti a veľkosti výskytu takto: zdravotníctvo, sociálna starostlivosť, nápravné inštitúcie, náboženstvo, univerzity, koľaje, iné výchovné inštitúcie, obchod, priemysel atď.

Mzdy masterov sa v akademických zamestnaniach pohybujú okolo 6500 dolárov, kým v neakademických okolo 8000 dolárov. Najvyššie mzdy sú v priemysle a obchode, najnižšie v zdravotníctve a sociálnej starostlivosti.

Ženy a sociológia. Podľa oficiálnej štatistiky zaujímajú ženy v počtoch sociologických kádrov významné miesto. Podľa jednotlivých hodností bolo v r. 1957/58 a 1958/59 z celkového počtu bakalárov — 55 %, masterov — 32 % a doktorov — 14 % žien. Pokiaľ sa to týka neakademických zamestnaní je situácia odlišná. E. Sibley porovnáva na základe vlastných výskumov prvé zamestnanie žien a mužov s titulom Ph.D. uvádza, že až 13 % žien (60 resp.) je nezamestnaných, kým u mužov ide o menej ako 1 % (341 resp.). Zatiaľčo na univerzitách pracuje iba 56 % doktoriek, doktorov pracuje až 76 %. V oblastiach neakademických zamestnaní je situácia vyrovnaná.

Distribúcia žien a mužov s titulom M.A. a M.S. v prvotnom zamestnaní je približne rovnaká v akademických oblastiach, kým veľký je rozdiel v oblastiach neakademických (muži — 59 %; 124 resp., ženy — 31 %; 52 resp.). Ako sa ukazuje, rozhodujúci podiel v nezamestnanosti sociológov s titulom M.A. a M.S. majú ženy. Zo 100 % žien, ktoré obdržali hodnosť mastera, nepracuje až 35 %, kým zo 100 % mužov-masterov nepracujú iba 2 %.

Záver pre výchovu. Ako poukazuje E. Sibley, možno v blízkej budúcnosti očakávať rýchly vzrast dopytu po absolventoch sociológie. Vyžaduje to teda zvýšenie počtu prijímaných. Prítom si treba uvedomiť, že 2krát viac študentov končí svoje oficiálne štúdium na stupni M.A. ako Ph.D.⁵ Aspirácie týchto ľudí sú zamerané mimo školu. Odpovedajúc na otázku, prečo nechcú pokračovať v ďalšom štúdiu, 66 % masterov uvádza, že to vo svojom povolaní nepotrebuje a ďalej, že má k tomu rozmanité iné dôvody, ako finančné, rodinné, zdravotné, atď. Je teda potrebné v záujme zrýchlenia výuky nielen zvýšiť rozpočty, ale i diferencovať výchovný program pre študentov zameraných na vedeckú a na praktickú kariéru v obchode alebo priemysle.

Znalosti, ktoré si vyžaduje pracovný trh od absolventov, sa často nezrovnávajú s procesom a obsahom výuky na vedca — učiteľa. Vychádzajúc z týchto záverov, autor rozvára a analyzuje možnosti, ktoré sú k zabezpečeniu týchto požiadaviek v podobe súčasnej úrovne študentov, školstva, systému a obsahu výuky.

Študenti a školy. V r. 1960 bola podľa oficiálnej štatistiky pre výchovu v USA 3277 študentov sociológie. Ich výchovu sa zaoberá viac ako 100 inštitúcií. Výchova sociológov s najvyššou vedeckou hodnotou je veľmi skoncentrovaná. Tri inštitúcie (University of Chicago, Columbia University, Harvard University) sústreďujú 1/4, ďalších 9 inštitúcií 1/2 doktorov. S otázkou koncentrácie vedeckej kapacity nerozlučne súvisí i prestíž tej-ktorej inštitúcie. Táto prestíž sa odráža nielen vo vysokých nárokoch na inteligenciu prijímaných, ale potom i v uplatnení a hodnotení absolventov.

Predpríprava, ktorú majú študenti prichádzajúci na vysokú školu v dvojročných koľajach, spočíva v kurze sociálnych vied (25 hodín), z ktorého obsahuje sociológia podstatnú časť (okolo 15 hodín). Sociologickú predprípravu absolvovalo približne 41 % terajších doktorov, 49 % masterov a 67 % začínajúcich študentov.

⁴ Všetky uvedené údaje o mzdách zodpovedajú priemeru obdržaných príjmov za časové obdobie jedného roku.

⁵ „...zostáva faktom, že mnoho promovovaných

študentov sa menej zaujíma o štúdium v smere vedeckej kariéry, ako o štúdium v smere lepších zárobkov v neakademických zamestnaniach.“ c.d., s. 61.

Študenti a ich dispozície. Veľmi dôležitou otázkou sú pre autora dispozície, ktoré majú študenti uchádzajúci sa o štúdium sociológie. Testy slovných a matematických schopností z roku 1955 a 1957 zaraďujú záujemcov o sociológiu na posledné miesta medzi uchádzačmi o vysokoškolské štúdium. Študenti sociológie sa ocitli na konci rady spomedzi študentov filozofie, psychológie, fyziky, matematiky, literatúry, histórie, ekonómie, jazykov, atď. Ukázalo sa predovšetkým, že študenti sociológie nemajú vloh v štúdiu matematiky.

Uspokojenie nevzbudzuje ani vzťah študentov k sociológii. Menej ako polovica (48 %) z dotazovaných študentov v šk. r. 1960/61 odpovedala, že sa pre štúdium sociológie rozhodla tesne pred skončením prípravky alebo až po vstupe na univerzitu. Ukazuje sa, že sociológia je posledným miestom, ktoré si študenti vyberajú. Túto skutočnosť dokresľuje i pomerne vysoké percento (31 %) masterov, ktorí nechcú pokračovať v doktorskom školení sociológie uvádzajúc, že stratili záujem o sociológiu alebo si zvolili pre pokračovanie štúdia inú vednú oblasť.

Obsah a spôsob výuky sociológie

Teória. Na základe analýzy doporučenej literatúry uvádza E. Sibley zaujímavú skutočnosť, že totiž v teórii sa odporúča predovšetkým štúdium neamerických sociológov: Max Weber, Emil Durkheim, Georg Simmel. Z amerických sociológov má zodpovedajúce postavenie jedine Talcott Parsons a Robert Merton. Americkí sociológovia prelomu našich storočí — Small, Ward, Giddings a iní sú akosi v pozadí.

Metódy. Cvičenia začínajú v laboratórnych podmienkach, hoci nie sú vždy a všade uznávané. Študent sa ďalej cvičí v technikách pozorovania, spracovávaní dokumentov a nie všade z experimentovania. Študent musí byť schopný na záver cvičení urobiť z tohto programu skúšku. Tak napr. kurzy štatistických techník trvajú tak dlho, kým ich nezvládne absolútna väčšina študentov; trvanie cvičení je teda závislé na rýchlosti akou si študenti osvoja potrebné znalosti. Základná literatúra obsahuje najviac tieto práce: Greenwood, *Experimental Sociology*; Hyman, *Survey Design and Analysis*; Stouffer and Associates, *Studies in Social Psychology in World War II*; Lazarsfeld and Rosenberg, *The Language of Social Research*; Chapin, *Experimental Designs in Sociological Research*; Festinger and Katz, *Research Methods in the Social Sciences*; Goode and Hatt, *Methods in Social Research*; Jahoda, Deutsch and Cook, *Research Methods in Social Relations*; atď.

Oblasti špecializácie. Spomedzi väčšiny oblastí špecializácií v podobe voliteľných predmetov štúdia má výnimočné postavenie sociálna psychológia. Skoro všetky univerzity poskytujú možnosť jej štúdia; pokladá sa za najdôležitejšiu disciplínu v sociologickom cvi-

čení študentov. Podobné postavenie má — už v menšej miere — sociálna organizácia, demografia, antropológia, rodina a manželstvo, sociálna desorganizácia (zločinctvo, delikvencia), priemyselná sociológia (včítane sociológie povolání), atď.

Matematika a štatistika. Kurzom matematiky prechádzajú študenti už na prípravkách. Týmto kurzom neprešlo 28 % doktorov (357 respondentov), 32 % študentov sociológie (100 respondentov); znepokojujúce je to, že študenti prvého ročníka sociológie (59 %) sa nedajú porovnať v absolvovaní kurzu matematiky s prvoročníkmi ekonómie (87 %) a psychológie (86 %).

Kurz štatistiky nemá iba 4 % doktorov. Nematematickú štatistiku má 69 % a 27 % má dokonca matematickú štatistiku.

Cudzie jazyky. 9/10 inštitúcií vychovávajúcich sociológov stanovujú ako podmienku pre doktorský postup dva cudzie jazyky. Pre získanie titulu M.A. je stanovená podmienka zvládnutia jedného cudzieho jazyka. Na základe autorovho výskumu sa ukázalo, že v treťom roku štúdia splnilo túto podmienku 50 % a v piatom 75 % študujúcich.

Cvičenie z výskumu. Zvládnutie praktickej výskumnej práce je podmienkou k masterskej a doktorskej práci. E. Sibley konštatuje, že zatiaľ sú tieto cvičenia sústredené až v neskorších etapách výchovy. Viac teda postihuje doktorov ako masterov. Tento paradox požaduje E. Sibley odstrániť presunutím ťažiska týchto cvičení do prvých ročníkov. Masteri inklinujú totiž, ako sa už ukázalo, viac k praktickej ako k vedeckej práci. Ukazuje to i príklon študentov k asistentúram pre výskum a nie k asistentúram pre výuku. Tomuto druhu asistentúry dávajú prednosť predovšetkým najschopnejší študenti.

Spokojnosť s výukou. Zo 401 dotazovaných doktorov vyjadruje 28 % pochybnosť alebo odpovedali úplne záporne na otázku, či by znovu usilovali o dosiahnutie titulu doktora v sociológii. Prednosť, ktorú dávajú sociológovia iným vedným oblastiam, sa sústreďuje predovšetkým na psychológiu. Pocitované nedostatky vo výuke sú v tomto poradí: cvičenie vo výskumoch, cvičenie v prednášaní sociálnych disciplín, štatistika, cvičenia pre prácu v povolání, matematika, cudzie jazyky. E. Sibley poukazuje na nutnosť podobnej diferenciacie vo výchovnom programe i v doktorskom školení, berúc do ohľadu potreby v neakademických oblastiach zamestnania.

Podtorské štúdium. V rokoch 1936—1949 pokračovalo v doktorskom štúdiu 26 %, v rokoch 1950—1954 — 21 % a v rokoch 1955 až 1959 11 % absolventov doktorského štúdia. Z 357 respondentov s titulom Ph.D., ktorých